

Zeman, Pavel

Religiozita českých migrantů v Bulharsku z řad inteligence

Porta Balkanica. 2014, vol. 6, iss. 2, pp. [26]-33

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135405>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RELIGIOZITA ČESKÝCH MIGRANTŮ V BULHARSKU Z ŘAD INTELIGENCE

Pavel Zeman

Češi, kteří přicházeli do Bulharska v 80. a 90. letech 19. století, představovali zajímavý fenomén v česko-bulharských vztazích. Nejen pro svou poměrně významnou početnost, oceňován je český přínos při rozvoji bulharské vědy i společenského života. Dosud málo zkoumanou stránkou pobytu Čechů v Bulharsku je skutečnost, že přicházeli do odlišného kulturního prostředí. Z prostředí tradičně římskokatolického do pravoslavného. V příspěvku se proto pokusím nahlédnout na religiozitu příchozích Čechů.

Významná migrační vlna proběhla ihned po osvobození Bulharska z osmanské nadvlády roku 1878, kdy byl pocíťován ohromný nedostatek vzdělaných Bulharů, kteří by mohli zaujmout místa v úřednickém aparátu, školství, armádě a v mnoha dalších oblastech. Právě z důvodu poptávky po vzdělaných lidech, schopných zaujmout volná místa, přicházela do Bulharska také řada cizinců. Kromě Rusů to byli nejčastěji právě Češi, kteří v této době ve velkém počtu nacházeli uplatnění v novém státě. Přínos Čechů v různých oblastech společenského života byl přitom natolik významný, že se pro něj často používá označení česká invaze¹ do Bulharska. Mluví se také o *civilizační úloze*² Čechů v nově vzniklém státě.

Českou migraci do Bulharska je možno rozdělit do několika skupin. První vlna je spjata s významnou invazí českých vědců, umělců, právníků, inženýrů, učitelů, hudebníků, jinak řečeno inteligence. Jejich značný vliv se projevil pře-

devším v prvních letech po osvobození. Druhou skupinu tvořili čeští podnikatelé hledající možnosti působení na novém trhu. Spolu s nimi přicházeli také pracovníci průmyslových závodů financovaných především z českého kapitálu. V jejich stínu zůstávala třetí skupina českých řemeslníků a drobných živnostníků, kteří zde hledali uplatnění. Na začátku 20. století se uskutečnila poslední velká migrační vlna, spojená s příchodem jednotné skupiny českých usídlenců z oblasti Banátu do severozápadního Bulharska, kde vznikla česká vesnice Vojvodovo.

Jako nejvýznamnější je hodnocena první skupina, kterou lze nazvat inteligencí. Osudy některých, později významných, osobností jsou dnes již dobře zmapovány (např. Konstantina Jirečka, Jana Mrkvičky, bratří Karla a Hermenegilda Škorpilových). Řada dalších, neméně významných, však zůstává v jejich stínu či zcela stranou zájmu. Je obecně přijímáno, že Češi se podíleli na rozvoji bulharské vědy, jsou autory řady učebnic, knih i vědeckých studií (významné jsou například jejich etnologické a historické práce). Češi jsou považováni za jedny ze zakladatelů bulharské archeologie, matematiky, chemie a akademického malířství. Bulharský etnolog a bohemista Vladimír Penčev českou přítom-

¹ PENČEV, Vladimír. *Za českata invazija v Bălgarija sled osvoboždenieto. Tipologija na migracioniite dviženija i charakteristika za českata obštost u nas*. In: Češi v Bălgarija. Sofija: Izdatelstvo Valerin Trajanov, 2009, s. 193–200.

² Lze připomenout třídílnou řadu: TODOROV, Veličko (ed.). *Češi v Bălgarija – Istorija i topologija na edna civilizatorska rolja*. Sofija: Homo Bohemicus, 1995, 1996, 1999.

nost v Bulharsku zhodnotil takto: „Dnes je těžko představitelná oblast společenského života, v níž není zapsána zlatými písmeny činnost Čechů, kteří spojili svůj osud s Bulharskem. Otevřeme-li jakoukoli stránku historie našeho rozvoje po osvobození – ať o politice, kultuře, umění, vědě, vzdělávání, právu, ekonomice a další – jedny z prvních jmen jejich tvůrců nevyhnutelně budou česká.“³ Dodnes není znám počet českých migrantů v Bulharsku na konci 19. století. Oficiální statistiky jsou k dispozici až pro počátek 20. století. Podle sčítání lidu z roku 1910 žilo v Bulharsku 1 555 lidí, kteří uvedli češtinu jako svůj rodný jazyk, a 1 723 lidí, kteří se etnicky identifikovali jako Češi.⁴

Dějínám česko-bulharských vztahů se věnuje několik knih a sborníků⁵, které poskytují přehled základního vývoje a informace o vybraných osobnostech, případně městech. Chybí ovšem významnější syntéza poměrně početné české přítomnosti v Bulharsku na konci 19. a začátku 20. století. Zcela opomenutou kapitolou je také otázka náboženského vyznání příchozích Čechů.

Cílem této práce je rozbor dochovaných vzpomínek, memoárů a vzpomínek (viz seznam pramenů), ve kterých se snažím zachytit zmínky o náboženské praxi českých migrantů – křty, svatby, pohřby, účast na nedělních bohoslužbách apod. Případně zda názory na církve a náboženství pronikaly do zkoumaných pramenů. Pohled je zaměřen na skupinu intelektuálů, kteří jsou autory dochovaných pramenů. Tento příspěvek také slouží ke krátké prezentaci dosud často neznámých pramenů, které jsou k dispozici pro badatele zabývající se česko-bulharskými vztahy.

Bulhaři byli a jsou tradičně národem, který vyznával pravoslavnou víru, což bylo spojeno s úlohou církve ve středověku i během národního obrození. Pro sledované období to dokazují statistiky z let 1881 a 1893. Podle prvního sčítání, které bylo provedeno v Bulharském knížectví roku 1881⁶, se hlásilo k pravoslaví 70 % obyvatel, muslimů⁷ bylo 28,8 %, 0,7 % tvořili Židé a 0,5 % připadalo na ostatní náboženství.⁸ O 12 let později stoupl počet pravoslavných věřících na 78,8 %, počet vyznavačů islámu klesl na 20 %, 0,7 %

³ PENČEV, V. *Za českata invazija*, s. 193. Z bulharštiny přeložil autor.

⁴ *Statističeskí godišnik na Bălgarskoto carstvo*. Sofija: Glavna direkcija na statistikata, 1911, s. 50, 52.

⁵ Např. URBAN, Zdeněk. *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha, 1957; Kol.: *Dějiny československo-bulharských vztahů*. Praha, 1980; URBAN, Zdeněk: *Čechi i Bělari. Kulturní vzáimootnošenija*. Sofija, 1981; Československo-bulharské kulturní vztahy. *Tradice a perspektivy bádání*. Brno, 1990; HRONKOVÁ, Dana (ed.): *Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. I.–II.* Praha, 2005–2007; Čechi v Bělarija. *Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja I.–III.* Sofija, 1995–1999; MILUŠEV, Javor: *Češki profili v obštetvenoto razvitie na sledosvobozdenska Bělarija*. Sofija, 2005; ČERNÝ, Marcel – GRIGOROV, Dobromir (eds.): *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008; BEČVÁŘOVÁ, Martina: *České kořeny bulharské matematiky*. Praha, 2009; Čechi v Bělarija: *roljata na češkoto prisšastvie v bělarskoto nacionalno vrazraždane*. Sofija, 2009.

⁶ V této době nezahrnovalo Bulharské knížectví území jižního Bulharska. V letech 1878 až 1885 zde byl vytvořen autonomní státní útvar s názvem Východní Rumélie, který spadal pod správu osmanské říše.

⁷ Do této skupiny patřili jak etničtí Turci, tak obyvatelé bulharského původu, kteří vyznávali islám, tzv. Pomaci.

⁸ *Obšti rezultati ot prebrojavaneto naselenieto na 1. januarij 1881*. Sofija: Statističeskoto bjuro, 1884, s. 8–9.

Konstantin Jireček (1854–1918) byl synem významného literárního historika Josefa Jirečka a vnukem Pavla Josefa Šafaříka, jehož studium historie Jihoslovanů ho inspirovalo k vlastnímu bádání. Děství prožil ve Vídni, ale univerzitu vystudoval v Praze. Již od svého mládí udržoval spojení s významnými osobnostmi bulharské inteligence té doby (např. s Marinem Drinovem, Vasilem Stojanovem a dalšími). V roce 1876, ve svých 22 letech, vydal první historii Bulharska vůbec – *Dějiny národa bulharského*. Na pozvání bulharské vlády následně přicestovat v roce 1879 do Bulharského knížectví a pracoval zde jako sekretář na ministerstvu školství, stal se i ministrem školství (1881–1882), na jehož organizaci má velké zásluhy. Během pobytu na Balkáně se věnoval vedle politické činnosti balkanologickým a byzantologickým bádáním, která pak zúročil v řadě studií i v rozsáhlých monografiích. Po návratu z Bulharska působil v letech 1884–1893 jako řádný profesor na univerzitě v Praze a roku 1893 byl jmenován profesorem slovenské filologie a slovenských starožitností na vídeňské univerzitě, kde přednášel až do své smrti. Konstantin Jireček je dodnes znám širokou bulharskou veřejností. (DOROVSKÝ, Ivan. *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983.)

Jan Mrkvíčka (1856–1938) vyučoval kreslení v Plovdivu na chlapeckém i dívčím gymnáziu. Zde začíná také jeho umělecká kariéra, pro niž našel v Bulharsku pravou inspiraci. Po přesunu do Sofie roku 1889 působil na 1. chlapeckém gymnáziu. V roce 1896 byl jmenován ředitelem nově vzniklé Umělecké akademie, kde působil až do roku 1921, vychoval řadu žáků a proslavil se jako výtečný pozorovatel lidových zvyků a všedního života. (PROTIČ, Andrej. *J. V. Mrkvíčka. Život i tvorčestvo*. Sofija: Bělarski, 1955.)

Hermenegild Škorpil (1858–1923) přišel do Bulharska roku 1880 coby učitel přírodopisu, jeho mladší bratr Karel (1859–1844) jej následoval o rok později, vyučoval matematiku, geometrii a geometrické kreslení. Během svého života vystřídal řadu měst, ve kterých vyučovali, postupně se jejich pozornost uplna ke zkoumání přírodního a archeologického bohatství bulharských zemí. Při školách zřizovali archeologické sbírky, ve volném čase a na vlastní útratu podnikali archeologické výzkumy. Natrvalo se usídlili ve Varně, kde založili a vedli archeologickou společnost. Především zásluhou Karla Škorpila bylo objeveno první hlavní město bulharského státu Pliska a hodnověrně dokázána jeho pravost. Jsou považováni za zakladatele bulharské archeologie a muzejnictví. (*Krásný život žili, krásnou práci konali... Nejslavnější generace roku Škorpilů*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2006, s. 50–73.)

Jan Wagner (1856–1905) se zajímal o bulharský jazyk již během svých studií, v roce 1879 vydal vůbec první mluvnici bulharštiny. Ve stejném roce přišel jako učitel na plovdivské chlapecké gymnázium, vydržel zde však jediný školní rok. Příhody a vzpomínky z Bulharska nakonec zúročil ve dvou memoárech, které přináší nejzajímavější svědectví o tehdejší situaci. (IVANOVA, Diana. Jan Wagner i negovata „Mluvnice jazyka bulharského“ (1883) (obšt pregled). In: *Slavjanskite ezici otblizo*.

Sbornik v čest na 70-godišninata na doc. Janko Băčvarov. Sofija, 2013.

Pivovar bratří Prošků

Jiří Prošek (1847–1905) pracoval v Bulharsku ještě před jeho osvobozením roku 1878 jako inženýr na stavbě železniční trati do Cařihradu, tzv. Hiřovy dráhy. V roce 1878 se stal městským architektem v Sofii. V roce 1878 se stal městským architektem v Sofii. Se svým bratrem Bogdanem (1858–1905) založil první tiskárnu v Sofii a roku 1884 pivovar Prošek. V Bulharsku působili jako architekti také jejich bratrance Václav (1860–1913) a Josef Proškov (1961–1928). (KADELA, Jan. *Bratři Proškové. Rodinná kronika*. Praha, 1978.)

PhDr. Pavel Zeman (1985)

Vystudoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity obory Historie a Bulharský jazyk a literatura. Ve své vědecké práci propojuje obě specializace – věnuje se problematice česko-bulharských vztahů. V dosavadních pracích a článcích mapuje především českých intelektuálů v Bulharsku na konci 19. století. Je šéfredaktorem časopisu *Porta Balkanica* a podílí se na výuce bulharistických předmětů na Ústavu slavistiky FF MU.

představovali římskými katolíci a k ostatním náboženstvím se hlásilo 0,5% obyvatel Bulharska.⁹ Pokud procenta převedeme na konkrétní čísla, tak k pravosláví se roku 1893 hlásilo 2 606 786 obyvatel, zatímco k římskokatolické církvi pouze 22 617 občanů Bulharska. Tato čísla jen dokazují, že se bulharské obyvatelstvo tradičně hlásilo k ortodoxní církvi. Naopak římskokatolická církev byla vnímána jako prvek v místních poměrech cizorodý.

První citace je reflexí nálad v tehdejší bulharské společnosti ve vztahu k římským katolíkům. Jan Wagner ve svém memoáru se na jednom místě rozepsal o katolických misionářích i místních věřících: „*Katolíci, kteří jinak vynikají spořádaným životem, nechťejí míti se svými pravoslavnými krajany, ‚schismatiky‘, nic společného a také ani za Bulhary se nevydávají. (...) Katolíci kněží a katolické jeptišky jsou také nejhorlivějšími agenty Rakouska na Východě a nejfanatictější odpůrci pravoslavného Ruska.*“¹⁰ Autor tak vystihl pohled místních obyvatel na římskokatolickou církev, která byla často vnímána jako propaganda západních mocností vůči „místní“ víře. Je nutno podotknout, že většina katolických kněží byli cizinci, nejčastěji Italové.

Mezi duchovními ovšem nacházíme také české příslušníky, jak se dočteme v *Jubilejní ročence československé kolonie v Bulharsku* z roku 1929. Ve výčtu (často již zesnulých) českých krajanů podle jejich povolání, kteří žili v Sofii, zaujmou jména dvou katolických duchovních – Dr. Vymetala a L. Ludvíka.¹¹ Tuto strohou informací doplňuje zápis z činnosti spolku Čech z roku 1895, který sdružoval asi sto Čechů žijících v této době v Sofii. Česká kolonie usilovala o výuku češtiny pro děti krajanů: „*Učičněn návrh, aby spolek něčím přispíval zdejší ‚České školní obci‘ na vydržování učitele Čecha v sofijské katolické škole. (...) Nutno podotknouti, že náboženství na katolické škole česky vyučoval p. D-r. Vymetal, ředitel katolického semináře, který byl členem spolku.*“¹² Další údaje, včetně základních biografických, se ani k jednomu z kněží nepodařilo zjistit. Dá se ovšem soudit, že byli členy některého z katolických řádů, které v Bulharsku působily. Žádné další zprávy o religiozitě Čechů neposkytuje ani *Jubilejní ročenka*.

Nejobsáhlejší vzpomínku, která by se vztahovala k otázce náboženského vyznání českých migrantů, sepsal Jan Kadela, vnuk Jiřího Proška, který se svým bratrem Bohdanem úspěšně podnikal v Bulharsku: „*Oba bratři Proškové, kterým se nejdříve narodily jenom samé dcery, velice toužili, aby byli obšťastněni také syny, kteří by jednou nesli jejich jméno a pokračovali v jejich díle. (...) Rovněž v rodině Bohdana Proška se narodily nejdříve samé dcery. Podle ústního podání učinil Bohdan Prošek před svou cestou do Jeruzaléma slib, že narodí-li se mu syn, postaví z vděčnosti kapličku, zasvěcenou sv. Václavu, patronu české země. Když se mu pak jeho přání vyplnilo a syn byl pokřtěn přivezenou vodou z Jordánu, postavil s bratrem*

⁹ *Obšti rezultati ot prebrojovanie na naselenieto na 1. januarij 1893*. Sofija: Statističko bjuro, 1897, s. 16–19.

¹⁰ WAGNER, Jan. *Vzpomínky z Bulharska a jiné črty*. Praha, 1897, s. 27.

¹¹ *Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928*, Sofie, 1929, s. 130.

¹² Tamtéž, s. 26.

Hermenegild Škorpil se svým bratrem Karlem (1859–1844) na sklonku života. Od začátku 20. století žili společně ve Varně a věnovali se převážně archeologické práci.

kapli v ulici Čepino (...). Pro českou kolonii to byla vítaná příležitost, aby na tuto stavbu a její vnitřní vybavení přispěla, takže místo původně zamýšlené kapličky byla vybudována dosti velká kaple, kam chodila česká kolonie na bohoslužby.¹³

Tato rodová historie přináší také jedinečné informace o českých migrantech. V první řadě potvrzuje domněnku, že si většina Čechů i po příchodu do Bulharska zachovala katolickou víru, přestože zde nebyla římskokatolická církev vnímána zrovna přívětivě. Velká část české kolonie se podle všeho scházela v jediném sofijském kostele na nedělních bohoslužbách, vedených snad jedním z českých kněží. Jedinečná je také informace o stavbě kostela, kterou nelze nalézt v jiném prameni. Kostel, který se nachází na dnešní ulici Prof. Asen Zlatarov, je zasvěcen sv. Františku z Assisi a spravován karmelitány z Chorvatska. Povědomí o stavbě tohoto stánku u nich zůstalo pouze mlha-

vé, jediné svědectví tak přináší letopočet 1899 ve vitráži nad vchodem.¹⁴

Vratme se ovšem ke vzpomínce Jana Kadely. Jeho vyprávění pokračuje tam, kde jsme ho přerušili: „Při své návštěvě Sofie si všimnul císař František Josef I. ještě ne zcela dostavěné kaple katolické[,] a když se dozvěděl, o co jde, rozhodl se dát na svůj náklad pozlatit bání a kříž na ní, s čímž se původně vůbec nepočítalo. V české kolonii se pak žertem říkalo, že Prošek postavil kapličku a císař pán dal na ni čepičku.“¹⁵ Úsměvné vyústění této historicky není možné potvrdit, nicméně na dnešním kostelíku žádnou věžičku nenajdeme.

Pokud nahlédneme do dochované korespondence, zajímavé svědectví o tehdejší době podávají dopisy dvou významných českých krajanů – Her-

¹³ KADELA, J. *Bratři Proškové*, s. 63–64.

¹⁴ Zcela mimořádným pramenem by z tohoto pohledu byly matriky křtu, svateb, příp. pohřbů, které probíhaly v tomto kostele. Ty se nepodařilo dohledat a je možné, že jsou kvůli častému střídání zahraničních misionářů nenávratně ztraceny.

¹⁵ KADELA, J. *Bratři Proškové*, s. 64.

Josef Šnittr (1852–1914) byl český inženýr a architekt. Narodil se v Novém Bydžově, vystudoval polytechniku, ale kvůli své revoluční činnosti musel uprchnout do Ruska. Do Bulharska přišel jako dobrovolník spolu s ruským vojskem roku 1877. Ve Východní Rumélii začala jeho stavební činnost, vypracoval např. návrh stavby dívčího gymnázia v Plovdivu, stejně jako dalších budov a kostelů ve městě i okolí. V letech 1888–1892 pracoval na regulačním plánu Plovdivu, první svého druhu v Bulharsku. Přijal bulharské občanství a v Plovdivu také roku 1914 zemřel. (PETKOVA, Teodora. Neocenimoto delo na Josef Šnittr. In: *Architektura*. 1990, kn. 3, s. 51–53.)

Františka Sönlnerová Šourková (1844–1919) bývala v bulharských pramenech zkomoleno na Senlerová. Narodila se ve Vodňanech, kde také absolvovala základní a střední školu. Pedagogické vzdělání získala v Praze, současně navštěvovala konzervatoř. V roce 1880 přišla do Bulharska, kde pracovala v letech 1881–1884 jako ředitelka Oblastního dívčího gymnázia v Plovdivu. V roce 1883 se vdala za Antonína Šourka. Po narození dcery Anny roku 1885 se jí plně věnovala. Příležitostně se věnovala publicistice. Díky svým jazykovým znalostem pracovala jako překladatelka a editorka. Nejčastěji spolupracovala s časopisem *Misál*. K povolání učitelky se již nevrátila. Celá rodina opustila válkou zmiňané Bulharsko v roce 1915. (BEČVÁŘOVÁ, Martina. *Františka Senlerova-Šourekova (1844–1919)*. In: *Slavjanski dialozi*. Ročník VII, číslo 10–11, Plovdiv: Universitetsko Izdatelstvo „Paisij Chilandarski“, 2010, s. 56–64.)

menegilda Škorpila a Antonína Šourka. Při pátrání po zmínkách o náboženské praxi však nacházíme jen velmi kusé informace. Hermenegild v dopise z roku 1880 svým rodičům píše: „Byli jsme přítomni službám božím v skrytém kostelíčku, ještě z dob tureckých, kdy zakázáno Bulharům stavění kostelů a škol.“¹⁶ Tato ojedinělá zmínka v jeho korespondenci ovšem nic nevyovídá o tom, jestli byl mladý středoškolský profesor praktikujícím katolíkem. Naproti tomu Antonín Šourek podle dopisů, které vedl se svou ženou, bohoslužby pravidelně navštěvoval, o čemž svědčí krátká zmínka: „Byl jsem u nich v neděli po kostele, ale nemohl jsem je naléztí. (...)“¹⁷ Ani v dopisech Šourka se nedočkáme bližších informací o povaze jeho vztahu k církvi, z čehož se dá usuzovat, že tuto oblast nepovažoval za příliš důležitou.

Bratr Hermenegilda Škorpila Karel byl podle vzpomínek svého syna bez hlubšího zájmu o církevní oblast: „Z náboženského hlediska byl otec ateista. Do kostelů nechodil, vyjímaje jen ty, které sám vykopal, anebo z důvodů studijních. Nikomu však svůj názor nevnucoval, ani nám dětem. To spíše matka nás vedla k náboženství, i když příliš přesvědčena o jsoucnosti boží nebyla. Později na můj dotaz[,] proč chodí do kostela[,] odpověděla ‚abych si od vás na chvíli odpocímula‘.“¹⁸ Tato informace jen dokazuje, že určitá část Čechů se nehlásila ke katolické ani žádné jiné církvi a otázka náboženství pro ně nebyla aktuální. Do Bulharska ostatně odcházeli s vědomím, že jdou do země pravoslavné, kde možnost praktikovat (katolickou) víru bude krajně složitá.

Z dostupných informací docházelo k přestupům na místní pravoslavnou víru pouze výjimečně. Konkrétně je to případ známého plovdivského architekta Josefa Šnittra, který se k tomuto kroku rozhodl během svého pobytu v Rusku v letech 1873 až 1877. Šnittr se pak jako architekt podílel na stavbě několika plovdivských kostelů. Druhou postavou je Bohdana Jirásková-Chitevová, která přestoupila na ortodoxní víru po svatbě se svým bulharským manželem, jak velela dobová zvyklost. Ostatní příchozí si patrně zachovali katolickou víru či byli nábožensky indiferentní.

Kromě těchto přímých zpráv nalezených v pramenech soukromé i veřejné povahy máme také několik nepřímých svědectví o zapojení českých migrantů do místní společnosti a kultury, s čímž úzce souvisela i sféra náboženská. Gymnaziální učitelé, kterých byl mezi příslušníky inteligence nejvyšší počet,¹⁹ se účastnili slavností, které byly spojeny se slavením náboženských obřadů. Slavnosti na začátku i konci školního roku začínaly bohoslužbou v kostele, stejně jako svátek školy či svátek sv. Cyrila a Metoděje. Oslav se často účastnila početná městská honorace a svátek spolu se studenty prožívalo celé město. Průběh těchto oslav na dívčím gymnáziu v Plovdivu popsal jeho první ředitelka Františka Sönlnerová-Šourková ve výroční

¹⁶ Archiv Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, archiv rodiny Škorpilových, kart. 7, inv. č. 922, dopis z 30. 4. 1881.

¹⁷ Národní archiv Sofie, fond 1969k – Antonín Šourek, archivní jednotka č. 71, dopis ze dne 18. 7. 1890.

¹⁸ ŠKORPIL, Václav. Ve vzpomínkách ožívají. In: ČADÍK, Jindřich. Škorpilové ve vzpomínkách. Pardubice, 1967, s. 26.

¹⁹ Srov. ZEMAN, Pavel. Čeští učitelé na gymnáziích v Bulharsku v letech 1878–1912. In: *Mladá slavistika*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 147–162.

zprávě za první školní rok 1882/1883. Svátek školy byl slaven podle zvyku na svátek Zvěstování Panny Marie 25. března. Za přítomnosti biskupa, který provedl svěcení, a dalších kněží byly předneseny slavnostní proslovy a studentky zazpívaly bulharské a francouzské písně. Svátek svatých Cyrila a Metoděje, podle pravoslavného kalendáře 11. květen, se stal jakýmsi svátkem všech studentů. Dívky i jejich učitelé se nejprve odebrali na bohoslužbu do kostela. Před konakem, sídlem místní správy, se sešly studentky se studenty chlapeckého gymnázia, ale také ostatních bulharských škol v Plovdivu. Za zvuku vojenské hudby se odebrali před dům generálního guvernéra, kterému pak zástupkyně dívčího gymnázia předaly kytičky a několika slovy ho pozdravily. Poté se všichni přesunuli na volné prostranství, kde davy studentů slavily, hrály se hry a zpívalo se až do pozdních odpoledních hodin.²⁰

Náboženská praxe a zvyky jsou tedy ve zkoumaných pramenech zaznamenány pouze minimálně. O to více překvapí podrobný popis společně trávených nedělí. Například česká kolonie v Plovdivu se pravidelně setkávala v neděli odpoledne nad šálkem kávy. Hermenegild Škorpil psal: „*Poměry místní zůstávají nezměněnými, Otíva sičko právo (jde vše dobře) jako doposud bylo. Společenské poměry jsou tak dalece uspokojivé, jednou v týdnu obmezují se na ‚kávovou‘ zábavu u Čecha železničního komisaře²¹; někdy pak u rodiny Thurn Taxisové²², ještě málokdy u zdejšího poštmistra rakouské pošty, nejméně pak u Česky, ředitelky zdejšího bulharského pensionátu.*“²³

Podrobněji tato setkání zaznamenal Antonín Šourek: „*Každou neděli v letech 1882 až 1883 jsme se scházeli kolem třetí hodiny odpoledne u inženýra Brady. Ten bydlel pod Tepetata²⁴; obýval dvě malé světničky s kuchyňkou. Sestra mu vedla domácnost a my Češi plovdivští byli jsme milými hosty. Slečna Bradová vždy něco kloudného upekla, buď buchty, neb vánočky, mazance, neb v době masopustní koblížky a mnoho si zakládala na kávě. Byl to skutečně požitek tako-*

²⁰ Párv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83. Plovdiv, 1883, s. 26.

²¹ Josef Brada (1842–1910) se narodil v Praze, zde také vystupoval polytechniku. Projektovatel železniční trati v Chorvatsku, Uhrách a Rakousku. Do Plovdivu se dostal jako inženýr – komisař drah Východní Rumélie. Měl ovšem také na starosti regulaci cikánské osady u Sadova, kde poté vznikla zemědělská škola, či stavbu chlapeckého gymnázia v Plovdivu. Kvůli neshodám s Josefem Šnitterem roku 1884 odešel do Prahy. Poté pracoval dlouhá léta v Bosně a v Dalmácii. Roku 1897 se vrátil do Prahy, přispíval také do Ottova Slovníku naučného. (ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*. In: Československý obzor. 1. 7. 1924. roč. IV., č. 15/16, s. 109.)

²² Rudolf Thurn-Taxis (1833–1904) se i přes svůj urozený původ čile zasazoval o rozvoj českého národní hnutí, byl u založení Sokola, spolku Hlaholu, budování Národního divadla, pro spoustu slavných obrozenců byl mecenášem. Avšak kvůli těmto aktivitám se dostal do finanční tísně, což byla vedle nepříznivých poměrů politických hlavní příčina jeho odchodu do Východní Rumélie. Zde působil do roku 1888 jako hlavní prokurátor této oblasti, poté pracoval jako advokát, z Bulharska odešel v roce 1892. (ZAPLETAL, Vladimír. *JUDr. Rudolf kníže Thurn-Taxis. K 100. výročí narození „selského knížete“*. Brno, 1933.)

²³ Archiv Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, kart. 7, inv. č. 922, dopis bez datace.

²⁴ Sedm vrchů (tepe) je jedním z nejvýraznějších symbolů Plovdivu. Každá z těchto syenitových skal má svůj název – Bunardžik, Džambas tepe, Džendem tepe, Markovo tepe, Nebet tepe, Sachat tepe a Taksim tepe – i vlastní historii. Panorama Plovdivu je tak utvářeno těmito bílými pahorky vystupujícími z široho pole. Srov. JIREČEK, Konstantin. *Cesty po Bulharsku*. Praha, 1888, s. 88–89.

Antonín Šourek (1857–1926) vyučoval matematiku, deskriptivní geometrii a fyziku na gymnáziích ve Slivenu, Plovdivu a Sofii. Je autorem několika učebnic deskriptivní geometrie. Od roku 1890 pracoval na Vysoké škole v Sofii, kde s přestávkou v letech 1914–1921 působil až do konce života. (BEČVÁŘOVÁ, Martina. *České kořeny bulharské matematiky*. Praha, 2009, s. 189–238.)

Bohdana Chitevová, roz. Jirásková (1844–1925) odcestovala do Bulharska ve svých 22 letech se svou spolužačkou. Do rodné vlasti se však již nevrátila, v Karlovu se provdala za Ivana Chitova. Jejím celoživotním osudem se pak stala učitelská profese, s touto prací procestovala bez nadsázky celé Bulharsko. Vyučovala na základních školách v Karlovu (1867–1870) a Kaloferu (1870–1877) na dívčích školách v Pazardžiku (1878–1880), Vidinu (1880–1884) a Samokově (1884–1886), vedla pensionát dívčího gymnázia v Trnovu (1888–1891) a Staré Zagore (1891–1893), poté učila na dívčích gymnáziích v Plovdivu (1894–1896), Varně (1896–1898) a Sofii (1898–1899), do roku 1903 byla ředitelkou plovdivského sirotčince. Chitevová byla také dopisovatelkou *Pokroku* a předkladatelkou z/do bulharštiny. (SOLENKOVA, Ljubomila. *Bogdana Iraskova-Chiteva (1844–1929)*. In: *Ženata kato fenomen*. Sofija – Praga, 2014, s. 24–29.)

Jedna z památek na působení českého architekta, kostel sv. Petky v Plovdivu, postavený podle návrhu Josefa Šnittra.

vý hrneček kávy se smetanou a dobrou tou buchtou! Nás sešlo se obvykle 15–20 osob; nasedli jsme, kde jsme místo našli; na židle, na schůdky, kufry a bedny. Byl to pěkný obrázek! Každý z nás držel hrníček a srkal s pobožností výborné kafičko. Ti, kteří přišli pozdě, byli nuceni čekat, než se umyly hrníčky a uvařila nová káva. V té společnosti hrály prim dámy: pí Mrkvičková, pí Dobruská²⁵ a ředitelka dívčího gymnasia sl. Sönlörová. Zábava byla nenucená, plno šprýmů a veselosti.²⁶

Také česká kolonie v Sofii měla ve zvyku se pravidelně scházet, nikoli však nad šálkem kávy, ale u sklenice piva z Proškova pivovaru: „...z nedostatku jiné zábavy (podobalť se tenkrát Sofie veliké orientální vesnici) scházivala se hlavně v neděli a o svátcích ve stinné zahradě české kolonie, aby při sklence Proškova piva (...) se pobavila. V intimním tomto kroužku oslavovaly se vzácné rodinné události, jestliže např. přibyl v kolonii malé Čechátko, nebo některý z pánů se zasvětil stavu manželskému, jmeniny některého z krajanů atd.²⁷ Kromě toho byla neděle také dnem rodinných oslav a výletů do okolí hlavního města.

Náboženský život a praxe byl ve vzpomínkách, memoárech a korespondenci zachycen pouze minimálně a útržkovitě. Příčiny pro to můžou být

dvojího druhu, navzájem si odporující, přesto podle mého soudu obě správné. Buď pisatelé nepokládali za důležité psát o náboženských zvyklostech, protože je považovaly za samozřejmou součást života. Nebo se náboženského života z různých důvodů neúčastnili. Intelektuálové, do jejichž záznamů jsme nahlédli, patřili do obou táborů. Na základě rozboru sledovaných pramenů však nelze provést jakoukoli kvantifikaci. Dále je možné konstatovat, že přestupům na „místní“ pravoslavnou víru docházelo jen zcela výjimečně. Když už byly vyhledávány kostely, pak katolické. Bohužel se zřejmě nezachovaly matriky katolických stánků z této doby, které by tuto skutečnost potvrzovaly. ■

Seznam pramenů:

Archiv Bulharské akademie věd (BAN), fond 3K – Konstantin Jireček.

Archiv Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, kart. 7, inv. č. 922 – Hermenegild Škorpil.

BROŽKA, Jan: *Před čtyřiceti lety. Mé vzpomínky.* In: *Československý obzor*, 1921.

J. V. Mrkvička vzpomíná. *Československo-bulharská vzájemnost.* Praha, 1938, r. V., č. 1, s. 4.

Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928. Sofie, 1929.

KADELA, Jan. *Bratři Proškové. Rodinná kronika.* Praha, 1978. (nepublikováno)

Národní archiv v Sofii, fond 1969K, archivní jednotka č. 71 – Antonín Šourek.

ŠKORPIL, Václav. Ve vzpomínkách ožívají. In: ČADÍK, Jindřich. *Škorpilové ve vzpomínkách.* Pardubice, 1967, s. 20–44.

²⁵ Manželka Václava Dobruského (1858–1916), který do Bulharska přicestoval roku 1880, v Plovdivu přednášel klasické jazyky a historii. Později přestoupil do Sofie a roku 1892 byl jmenován ředitelem Národního archeologického muzea, které řídil do roku 1910, vyučoval také na Sofijské univerzitě. Oceňován je jeho přínos pro rozvoj archeologie i jeho etnografické práce. (*Almanach na Sofijski universitet Sv. Kliment Ochridski.* Sofija, 1940, s. 178.)

²⁶ ŠOUREK, A.: *Vzpomínka.* In: *Československý obzor*, roč. IV., č. 14, 15. 6. 1924, s. 97.

²⁷ KADELA, J. *Bratři Proškové*, s. 65–66.

ŠOUREK, Antonín: *Vzpomínky na některé naše krajany*. In: *Československý obzor*. 1922–1925.
WAGNER, Jan. *Vzpomínky z Bulharska a jiné črty*. Praha, 1897.

Použitá literatura:

Almanach na Sofijski universitet Sv. Kliment Ochridski. Sofija, 1940.
BEČVÁŘOVÁ, Martina. *České kořeny bulharské matematiky*. Praha, 2009.
BEČVÁŘOVÁ, Martina. *Františka Senlerova-Šourekova (1844–1919)*. In: *Slavjanskí dialozi*. Ročník VII, číslo 10–11, Plovdiv: Universitetsko Izdatelstvo „Paisij Chilandarski“, 2010, s. 56–64.
DOROVSKÝ, Ivan. *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1983.
IVANOVA, Diana. *Jan Wagner i negovata „Mluvnicka jazyka bulharského“ (1883) (obšt pregled)*. In: *Slavjanskite ezici otblizo. Sbornik v čest na 70-godišninata na doc. Janko Băčvarov*. Sofija, 2013.
JIREČEK, Konstantin. *Cesty po Bulharsku*. Praha, 1888.
Krásný život žili, krásnou práci konali... Nejslavnější generace roku Škorpilů. Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2006.
Obšti rezultati ot prebrojavaneto naselenieto na 1. januarij 1881. Sofija: Statističeskoto bjuro, 1884.

Obšti rezultati ot prebrojavanje na naselenieto na 1. januarij 1893. Sofija: Statističesko bjuro, 1897.
Părv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83. Plovdiv, 1883.

PENČEV, Vladimír. *Za českata invazija v Bălgarija sled osvoboždenieto. Typologija na migracioniite dviženija i charakteristika za českata obštost u nas*. In: *Čechi v Bălgarija*. Sofija: Izdatelstvo Valerin Trajanov, 2009, s. 193–200.
PETKOVA, Teodora. *Neocenimoto delo na Josef Šniter*. In: *Architektura*. 1990, kn. 3, s. 51–53.
PROTIČ, Andrej. *I. V. Mărvička. Život i tvorčestvo*. Sofija: Bălgarski, 1955.
SOLENKOVA, Ljubomila: *Bogdana Iraskova-Chiteva (1844–1929)*. In: *Ženata kato fenomen*. Sofija – Praga, 2014, s. 24–29.
Statističeski godišnik na Bălgarskoto carstvo. Sofija: Glavna direkcija na statistikata, 1911.
TODOROV, Veličko (ed.). *Čechi v Bălgarija – Istorija i topologija na edna civilizatorska rolja*. Sofija: Homo Bohemicus, 1995, 1996, 1999.
ZAPLETAL, Vladimír. *JUDr. Rudolf kníže Thurn-Taxis. K 100. výročí narození „selského knížete“*. Brno, 1933.
ZEMAN, Pavel. *Čeští učitelé na gymnáziích v Bulharsku v letech 1878–1912*. In: *Mladá slavistika*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 147–162.

SUMMARY & KEYWORDS

“The Religiosity of the intelligentsia among Czech immigrants to Bulgaria

The significant Czech migration to Bulgaria in the late 19th and early 20th centuries was an interesting phenomenon both inside and outside of the field of Czech-Bulgarian relations. This study concerns one aspect of this migration: based on an analysis of published memoirs and correspondence, it presents the topic of the religiosity of those Czechs, and especially the Czech teachers who worked in Bulgaria. The study concludes that the Czech intelligentsia in Bulgaria either did not feel a need to express their religious belief and write about their experiences with religious ceremonies, or were entirely indifferent towards religious issues.

► Bulgaria, Czech, Czech colony, intelligentsia, religiosity

Poměrně početná česká migrace do Bulharska na konci 19. a začátku 20. století představuje zajímavý jev nejen česko-bulharských vztahů. V této studii na základě rozboru publikovaných vzpomínek, memoárů a dochované korespondence představím otázku náboženského vyznání Čechů, nejčastěji učitelů, kteří působili v Bulharsku. Z výzkumu sledovaných pramenů vyplývá, že příchozí z řad inteligence buď necítili touhu vyjadřovat své náboženské přesvědčení a psát o prožívání náboženských obřadů, nebo je otázky náboženství nechávaly zcela chladnými.

► Bulharsko – Češi – česká kolonie – inteligence – religiozita